

Doğumda Geleneksel Uygulamalar:

Fatma Ana Eli Bitkisi (*Anastatica hierochuntica* L.)*

Traditional Practices At Birth: Fatma Ana Eli Plant (*Anastatica hierochuntica* L.)

Ebru Şenⁱ, Hüsniye Dinç Kayaⁱⁱ

ⁱÖğr.Gör., Yüksek Lisans Öğr., Nişantaşı Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü

Eğitim Enstitüsü, <https://orcid.org/0000-0003-3949-5576>

ⁱⁱDr.Öğr.Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-8461-643X>

ÖZ

Doğum, tüm zamanlarda sevindirici bir olay olarak tasvir edilir fakat bir o kadar da zor bir süreç olup bir ömür boyu unutulmayacak bir deneyimdir. Dünyada ve ülkemizde doğumda geleneksel uygulamalar yaygın olarak kullanılmakta ve günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Anadolu, barındırdığı pek çok uygarlık ve kültüre sahip olması nedeniyle zengin bir geleneksel tıp kültürüne sahiptir. Doğumla ilgili uygulamalar Anadolu'da doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası olmak üzere sınıflandırılabilir. Özellikle doğum anıyla ilgili bilinmezlikler ve duyular kadınların bu süreci daha hızlı ve kolay geçirebilmek için geleneksel yöntemlere başvurmalarına neden olmaktadır. *Anastatica hierochuntica* L. / Kaff Maryam / Sanggul Fatimah / Meryem Ana Eli bitkisi / Fatma Ana Eli bitkisi Anadolu'da ve Dünya'da doğum eylemini kolaylaştırıcı etkisinden dolayı yaygın olarak kullanılmakta olan bir bitkidir.

Bu derlemenin amacı; geleneksel doğum uygulamalarında doğum eylemini kolaylaştıran bir etkisi olduğu bilinen ve bu amaçla yaygın olarak doğum eylemi sırasında kullanılan Fatma Ana Eli bitkisi ve kullanımını literatür doğrultusunda ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: *Anastatica hierochuntica* L., Kaff Maryam, Sanggul Fatimah, Meryem Ana Eli bitkisi, Doğum, Geleneksel uygulamalar

ABSTRACT

Birth is depicted as a pleasing event at all times, but it is also a difficult process and an experience that will not be forgotten for a lifetime. Traditional practices in childbirth are widely used in the world and in our country and continue to be effective today. Anatolia has a rich traditional medicine culture due to its many civilizations and cultures. Practices related to birth can be classified as prenatal, parturition and postnatal in Anatolia. Uncertainties and sensations especially about the moment of birth cause women to resort to traditional methods in order to pass this process faster and easier. *Anastatica hierochuntica* L. / Kaff Maryam / Sanggul Fatimah / Virgin Mary Hand plant / Fatma Ana Eli plant is a plant that is widely used in Anatolia and in the world due to its facilitating effect on labor.

This review aims to discuss Fatma Ana Eli (*Anastatica hierochuntica* L.) plant and its use in accordance with the literature, which is known to have an effect that facilitates labor in traditional birth practices and is widely used during labor for this purpose.

Keywords: *Anastatica hierochuntica* L., Kaff Maryam, Sanggul Fatimah, Virgin Mary Hand plant, Birth, Traditional practices

*Lokman Hekim Dergisi, 2021; 11 (2): 223-229

DOI: 10.31020/mutfd.871831

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi – Received: 02 Şubat 2021; Kabul Tarihi - Accepted: 20 Mart 2021

İletişim - Correspondence Author: Hüsniye Dinç Kaya <husnyedinc@hotmail.com>

Giriş

Sağlık, biyolojik ve çevresel faktörlerin yanı sıra kültürel faktörlerden de etkilenmektedir. Kültür, insanın var olduğu her yerde ve insanla ilgili her şeyde karşımıza çıkan bir ögedir. Ne yediğimiz, ne şekilde giyindiğimiz, bedensel bakımlarımızla ilgili ritüellerin tümü kültür tarafından belirlenir. Aynı zamanda kültür, öğrenilmiş, nesilden nesile geçen değerler, inanışlar ve davranış örüntüleri ile bir grup insanın yaşam biçimidir. Dünya'da 3000'den fazla kültür çeşitlemesi olduğu düşünülmektedir ve bu kültürlerde hastalık ve sağlık hakkındaki geleneksel uygulamalar, geleneklerin bir getirisi olarak günümüze kadar etkinliğini sürdürmektedir.¹

İnsanlar için tarih boyunca en önemli konulardan birisi çocuk sahibi olmak ve neslini devam ettirmek olmuştur. Bundan dolayı da hamilelik ve doğum bütün dünyada en önemli konulardan biri olmaya devam etmiştir. Doğum her çağda ve her toplumda sevindirici bir olay olarak kabul edilmiş, anne-baba olmak kişinin toplum içindeki itibarını artırmıştır. Geçmiş çağlarda doğuma ve doğumun öncesindeki, sonrasındaki zamanlara ait bir takım geçiş ritüelleri söz konusu olmuştur.^{2,3}

Günümüzde varlığını devam ettiren sağlığa ilişkin gelenekler, Anadolu'daki yerleşik uygarlıkların sahip olduğu çok çeşitli ve zengin bir kültürün sentezidir. Geleneksel mirasların içinde gebelik döneminde ve doğumda bakımın yanı sıra zor doğuma yardım yöntemleri de önemli bir yer tutmaktadır. Doğum öncesi, doğum ve doğum sonu dönemi kapsayan kültürel uygulamalar kadın ve yenidoğan sağlığını doğrudan etkilemektedir.¹

Sağlığa yönelik yapılan uygulamalara geçmişten günümüze doğru bakıldığında inançların insana kattığı bakış açısından çok fazla etkilendiği görülmektedir. Geleneksel inanç ve uygulamalar, dünyanın birçok yerinde farklı sıklıklarda başvurulan tedavi yaklaşımlarıdır. Modern tıbbın gelişmesine rağmen, geleneksel sağlık uygulamalarının halen yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir ve bu eğilim özellikle son zamanlarda belirgin bir artış göstermektedir.⁴

Halkın kendi kültüründen kaynaklanan hastalık ve sağlık ile ilgili inanç, tutum ve uygulama davranışlarına çok çeşitli isimler verilmiştir. İlkel toplumlarda temelleri atılan ve daha sonra nesilden nesile geçerek "halk tababeti" kimliği kazanan yararlı gelenek ve görenekler, yararı olmayıp sağlığa da herhangi bir zararı olmayan bir takım adet ve davranışlar ortaya çıkmıştır. Günümüzde de bu uygulamalardan bazıları her bir birey, yöre ve ailede birçok farklılık barındırarak varlıklarını sürdürmekte ve etkisini korumaktadır.⁵

Tüm toplumlarda, özellikle doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası dönemlerde gerçekleştirilen geleneksel uygulamaların sıklığı dikkat çekmektedir. Literatürde doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası dönemlerde gerçekleştirilen inançlara yönelik davranışlarla ilgili uygulamaların bazıları sağlığa yararlı iken bazıları zararlı olup, bazılarının ise sağlığa herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Türkiye, eski çağlardan bu yana çeşitli medeniyetlerin var olduğu, çok çeşitli folklorla sahip olan bir ülkedir. Teknoloji ile birlikte modern tıbbın gelişmesine rağmen, bu coğrafyadaki halkın inanışları gereği gerçekleştirdiği sağlık uygulamaları yaygın olarak varlığını sürdürmektedir. Geleneksel sağlık uygulamaları, Türk toplumunun genelinde özellikle de kırsal kesimlerinde yaygındır.⁴

İnsanlar bazı kültürel özelliklerini sürdürebilmek için çaba göstermiş ve bu çabalarını sağlık davranışlarına yansıtmışlardır. Sağlık sorunlarının çözümünü, her taş parçasının bir deva kapısı, her kuru otun bir ilaç olması inançlarına dayanarak sağlık sorunlarının çözümünü kültürel yaşamlarında aramışlardır.¹

Anadolu'daki birçok uygarlığın eski dönemlerden bu yana bazı bitkileri tedavi amaçlı kullandıkları bilinmektedir. Bitkilerin Anadolu'da bir halk ilacı olarak kullanımının kökeni çok eskiye dayanmaktadır ve bitkilerin ilaç olarak kullanıldığına dair ilk yazılı belgenin Sümer, Akad ve Asur uygarlıklarının varlığını

sürdürdüğü MÖ 3000 yılında var olduğu bilinen Ninova kütüphanesinde yer alan tabletlerin olduğu düşünülmektedir. İncelenen tabletlerde ilaçların büyük bir kısmının kaynağının bitki olduğu ve o zamanlarda rahip hekimler tarafından da kullanıldığı görülmüştür.⁶

Bu derleme, geleneksel doğum uygulamalarında doğum sürecini kolaylaştırıcı bir etkisi olduğuna inanılan ve bu amaçla yaygın olarak doğum eylemi sırasında kullanılan Fatma Ana Eli bitkisi ve kullanımını literatür doğrultusunda ele almaktadır.

Fatma Ana Eli Bitkisi

Latince adı *Anastatica hierochuntica* olan, Arap ülkelerinde Kaff Maryam, Malezya’da Sanggul Fatimah ve Anadolu’da Fatma Ana Eli, Havva Ana veya Meryem Ana Eli olarak tanımlanan bitkinin, doğum sürecini kolaylaştırdığına yönelik bir etkisinin olduğuna inanıldığından sıklıkla doğum eylemi sırasında kullanılmaktadır. Bitkinin hem Fatma Ana Eli hem de Meryem Ana Eli olarak adlandırılması Anadolu’nun pek çok dinden beslendiğini ve bölgenin dinsel inanışlarının folklorik uygulamaları etkilediği söylenebilmektedir.^{6,7}

Kökeni Namibya olan Fatma Ana Eli bitkisi çok yıllık otsu bir bitki türüdür. Bitki, tohumlarını bünyesinde saklayan ve kapalı bir yumruk şeklindeki ele benzeyen kuru yapraklarından ismini almaktadır. Namibya çöllerinde çok nadir yağın yağmurlar esnasında, ölü görünümlü bitkinin yaprakları açılıp yeşil bir renk almakta ve uzun kuraklık dönemlerinde avuç olarak nitelendirilen gövdesinde koruduğu tohumlarını toprağa saçmaktadır. Yeni bir kuraklık dönemini geçirmek için yağmur sonrasında bitki bünyesinde bir miktar su depolar ve bitkinin yaprakları tekrar kapanıp kurur. Ayrıca, çapı 4-10cm olan sıkı bir odunsu top şeklinde içe doğru kıvrılır. Görünürde kurumuş liken toprağına benzeyen Fatma Ana Eli bitkisi çok uzun ömürlü bir bitki olup, 1000-2000 yıl kadar yaşayabilmektedir.^{6,7}

Şekil 1: Bitkinin kuru şekli

Şekil 2: Bitkinin sudaki şekli⁷

Anadolu’nun birçok bölgesinde kullanılan Fatma Ana Eli bitkisinin farklı toplumlarda farklı pek çok isimle tanımlandığı ve folklorik tıpta oldukça yaygın bir biçimde şifa verici olarak faydalandığı bilinmektedir.⁶

Anadolu’daki Yeri ve Kullanımı

Anadolu’nun geleneksel tıp uygulamaları konusunda zengin bir çeşitliliğe sahip olmasının, geçmişinde birçok medeniyeti barındırmasının yanı sıra çok çeşitli bir bitki örtüsüne sahip olmasıyla ilgili olduğu söylenebilmektedir.⁶ Ülkemiz jeopolitik konumu nedeniyle birçok göç yaşamış, farklı toplum ve kültürlerin sentezlendiği bir bölgedir. Bu özelliğinden dolayı sağlığa yönelik sahip oldukları gelenekler açısından da

büyük uygarlıkların etkisi altında kalmıştır. Geleneksel inanışların etkisi ile birlikte doğumu başlattığına inanılan bazı uygulamalarda geçmişin izlerine rastlanmaktadır.⁸

Anadolu'nun birçok yerinde Fatma Ana Eli ile ilgili inançlar bulunmaktadır. Bu inançlara göre Fatma Ana Eli bitkisinin doğumda üstün bir gücü olduğuna inanılmaktadır. Doğum esnasında bir tas su içine bırakılan Fatma Ana Eli bitkisi açıldıkça doğumun kolay olacağına, bebeğin su akışı gibi rahat bir biçimde geleceğine inanılmaktadır. Bazı yörelerde tasın içindeki su, sancı çeken gebe kadına yudum yudum içirilmekte ve ebe kadının sırtını ovalayarak "bu el benim elim değil Fatma Anamızın eli" diyerek doğum yapan kadına telkinde bulunmaktadır. Bu uygulama yöresel halk uygulamalarından birisidir. Van ilinde de Fatma Ana Eli bitkisinin aynı şekilde uygulandığı ve günümüzde de benzer folklorik uygulamaların sürdüğü bilinmektedir.⁶

Ankara, Sivas, Tokat'ta doğumu kolaylaştırmak için Fadime Ana, Meryem Ana, Havva Ana adı verilen bitkinin suyu gebe kadına içirilmektedir. Çalı bitkisi olarak nitelendirilen bu bitki, kuru halde iken büzülmüş ve içe kıvrılmıştır. Suyu konulunca genişler, bitki açıldıkça doğumun kolaylaşacağına ve hacet kapılarının açılacağına inanılır.⁹

Anadolu'da Meryem Ana Eli bitkisi suya atıldığında el parmağı görünümünde açılan bitki kökünün uterus kasılmalarına yardımcı olacağına inanılmaktadır ve yaygın olarak kullanılmaktadır.¹⁰

Gaziantep'te doğum anı çok önemsenir ve bu yüzden doğum sırasında kadının yaşadığı zorlukları gidermek, sağlıklı ve kolay bir doğumun gerçekleşmesini sağlamak üzere birtakım geleneksel uygulamalar yerine getirilir. Bu uygulamalar arasında, Meryem Ana Eli bitkisi suya konulur, bitkinin ıslandıkça açılmasıyla birlikte rahim de açılır inancıyla yaygın olarak kullanılmaktadır.¹¹

Arap ülkelerinde ve Malezya'da doğumu hızlandırdığına inanılan geleneksel bir bitki olan Fatimah bitkisi yaygın olarak kullanılmaktadır. Endonezya ve gelişmekte olan birçok ülkede doğumu kolaylaştırdığı, uterin kanamayı azalttığı düşünülmektedir ve Fatimah otu suya konularak kullanılmaktadır.¹² Yalçın tarafından yapılan çalışmada; Karaman'da kadınların doğum öncesi, doğum, doğum sonrası ve yenidoğan bakımına dair geleneksel uygulamalar konusunda %77,9'unun Fatma Ana Eli bitkisini doğumu kolaylaştırmak üzere kullandıkları belirtilmiştir.¹³ Taşhan ve Koyuncu tarafından yapılan çalışmada; Doğu Anadolu bölgesinde kadınların doğum eylemi için kullandıkları geleneksel yöntemler ve bu yöntemleri etkileyen etmenler konusunda %7'si doğum eylemini hızlandırmak için Meryem Ana Eli bitkisinin içine konulduğu sudan içtiklerini ve doğumu hızlandırmada faydalı bulduklarını belirtmişlerdir.¹⁴

Fatma Ana Eli Bitkisi ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Daur tarafından yapılan çalışmada; Kaff Maryam (Anastatica hierochuntica) bitkisinin yaprak tomurcuklarında, gövde ve kök kısımlarının kimyasal özellikleri ve geleneksel olarak kullanımı incelenmiştir. Bu çalışmaya göre, bitki magnezyum, kalsiyum, manganez, fenolik bileşikler ve potansiyel antioksidan içermektedir. Kaff Maryam bitkisinin kimyasal bileşik zenginliği nedeniyle birçok hastalığın (adet krampları, kısırlık, yorgunluk, baş ağrısı, depresyon, astım, tansiyon) tedavisinde, doğumu kolaylaştırmada ve yiyecek endüstrisinde kullanılması önerilmektedir. Kimyasal çeşitliliği ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlı olup bu konuda daha fazla çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.¹⁵

Arap ülkelerinde Kaff Maryam olarak bilinen bitki genel olarak çay şeklinde içecek halinde tüketilmektedir. Aynı zamanda toz haline getirilip bal ile karıştırılarak da tüketilebilmektedir. Menstrual ağrı, gastrointestinal sistem hastalıkları, hazımsızlık, depresyon, hipertansiyon, epilepsi, astım, diyabet, kalp hastalıkları ve kısırlık gibi birçok rahatsızlığı tedavi ettiği ve özellikle zor doğumlarda ve uterin kanamalarda kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁵

Zin ve arkadaşlarının yaptıkları sistematik derleme çalışmasında; *Anastatica hierochuntica* insanlar tarafından küresel çapta çeşitli sağlık sorunlarını tedavi etmekte kullanılan bir çöl bitkisidir. Çalışmalar bitkinin antioksidan, antifungal, antimikrobiyal ve karaciğeri koruyucu etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Biyolojik aktiviteleri ve medikal yararları ile ilgili kısıtlı çalışmalar olduğu için daha fazla bilimsel araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.⁷

Sooi ve Keng'in yaptıkları çalışmada; gebelik sırasında bitkisel ilaçların yaygınlığını ve kullanımını ayrıca yaygın kullanılan bitkilerde element analizini belirlemek için doğum öncesi ve doğum sonrası servise kabul edilen Malay kadınları arasında yapılan tanımlayıcı çalışmaya 460 kadın katılmıştır. Kadınların %34,3'ü gebelik sırasında, %73'nün ise doğum sırasında doğumu kolaylaştırdığı inancı ile bitkisel ilaç kullandıkları belirtilmiştir. En sık kullanılan bitki %60,1 *Anastatica hierochuntica*'dır. *Anastatica hierochuntica* bitkisinde karbon, oksijen, kalsiyum, magnezyum, potasyum, çinko ve demir elementlerinin önemli derecede bulunduğu ortaya çıkmış ve gebelik için faydaları olduğu belirtilmiştir.¹⁶

Zin ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada; *Anastatica hierochuntica* üreme sistemi ile ilgili sorunların, metabolik bozuklukların tedavisi ve doğumu kolaylaştırdığı etkisi ile yaygın olarak tüketilen bir bitkidir. Bu çalışma özellikle *Anastatica hierochuntica* bitkisinin gebelerde potansiyel toksisite etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. 414 sprague dawley sıçanı ve gelişmekte olan fetüsleri üzerinde çalışma yapılmıştır. 414 sıçan 4 gruba ayrılmış ve *Anastatica hierochuntica* bitkisinin sulu ekstratı 250-500-1000 mg/kg hazırlanmış ve oral gavaj ile uygulanmıştır. Bulgular, en yüksek ve en düşük *Anastatica hierochuntica* bitki ekstratının dozlarının gebe sıçanlarda doğum öncesi dönemde toksisite etkilerine sahip olduğunu göstermiştir. *Anastatica hierochuntica* bitki ekstratının özellikle doğum öncesi dönem boyunca tüketildiğinde, gelişmekte olan sıçan fetüsünde konjenital anomali tespit edilmiştir. İmplantasyon sırasında *Anastatica hierochuntica* bitki ekstratına maruz kalmak gebe sıçanlar için potansiyel toksik etkilidir. Toksisite potansiyeli ile ilgili bilimsel kanıtlar yetersiz düzeyde olduğundan dolayı konuyla ilgili daha fazla bilimsel çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁷

Safitri ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada; beyaz sıçanlarda Fatimah bitkisinin oksitosin ve prolaktin hormon düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Fatimah bitkisi, fitoöstrojenlerin bir parçası olan alkaloidler, tanin ve flavonoidler gibi kimyasal bileşikler içermektedir. 32 emziren beyaz sıçan 4 gruba ayrılmıştır ve 10 gr, 20gr, 40 gr Fatimah bitkisi verilmiştir. Oksitosin ve prolaktin hormon seviyeleri ELISA yöntemi ile ölçülmüştür. Fatimah bitkisi verilen gruplarda kontrol grubuna kıyasla oksitosin ve prolaktin seviyelerinde artış gözlemlenmiştir.¹²

Shah ve arkadaşlarının yaptığı Kaff-E-Maryam bitkisinin gastro koruyucu aktivitesi ve toksisite değerlendirme çalışmasında, sıçanlar üzerinde yaptığı deneyde 125-500 mg/kg dozlarında Kaff-E-Maryam bitki özünün kullanılması sonucunda, bitkinin gastro koruyucu etkisinin olduğu, akut ve kronik toksisite belirtileri göstermediği bildirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarının bu konuda gelecekte yapılacak deneyler için temel toksisite bilgileri sağlayabileceği ve konuyla ilgili daha fazla deneysel çalışmaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.¹⁸

Bushra ve arkadaşlarının yaptığı *Anastatica hierochuntica* bitkisinin östrojen seviyesi üzerindeki etkisini değerlendirmek için dişi tavşanlar üzerinde yaptığı deneyde 100 mg/ml *Anastatica hierochuntica* bitkisinin sulu ekstratının kullanılması sonucunda, *Anastatica hierochuntica* bitkisinin östrojen seviyesinde dikkat çekici bir artışa neden olduğu belirlenmiştir. *Anastatica hierochuntica* bitkisinin önemli minerallerin zengin bir kaynağı olmasının yanında bitkinin tüm kısımlarının özellikle yaprak tomurcuklarının fenolik içeriği bakımından oldukça zengin olduğu, antioksidan ve kalp-damar rahatsızlıklarına karşı koruyucu etkisinin olduğu bildirilmiştir. Geleneksel ilaçlar özellikle Asya ülkelerinde uzun yıllardır menopoz semptomlarının

tedavisinde kullanılmaktadır. Ancak bitkilerin aktif bileşenleri ve işlevleri hakkında halen bilgi eksiklikleri bulunmaktadır.¹⁹

Sonuç ve Öneriler

Doğum sırasındaki zorlukları önlemek, doğumun daha hızlı ve daha rahat gerçekleşmesini sağlamak, anne ve bebek sağlığı için birçok geleneksel uygulama ve inancın doğum olayının etrafında toplandığı söylenebilir. Dünya genelinde geleneksel uygulamalar arasında doğumu kolaylaştırmak amacıyla Fatma Ana Eli bitkisinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Fatma Ana Eli bitkisiyle ilgili yapılan kimyasal içerik inceleme çalışmalarının sonuçlarında bitkinin zengin bir mineral, fenolik bileşik kaynağı olduğu ve potansiyel antioksidan ve serbest radikal temizleme özelliklerine sahip olduğu belirlenmiştir. Özellikle antioksidan, antifungal ve antimikrobiyal özellikleri de vurgulanmaktadır. Fatma Ana Eli bitkisinin sadece doğumu kolaylaştırmak amacıyla değil birçok obstetrik ve jinekolojik sorunlarda da kullanıldığı görülmektedir.

Bitkinin aktif bileşenleri ve toksisite etkisi hakkında daha fazla bilimsel çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gebelikte bitki kullanımının sakıncalı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Gebelerin bildikleri ve uyguladıkları geleneksel yöntemleri sağlık profesyonelleri tarafından daha fazla bilimsel araştırmalara konu etmeleri gerekmektedir.

Bilgi

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Ebru Şen: Fikir/kavram, tasarım, kaynak taraması, makalenin yazımı, kaynaklar ve fon sağlama.

Hüsniye Dinç Kaya: Fikir/kavram, tasarım, denetleme/danışmanlık, analiz veya yorum, makalenin yazımı, eleştirel inceleme, kaynaklar ve fon sağlama.

Kaynaklar

1. Koçak ÇY, Sevil Ü. Kadın doğum kliniklerinde yatan hastalara kültürlerarası yaklaşım. *Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics* 2015;1(3):52-61.
2. Işık MT, Akçınar M, Kadioğlu S. Mersin ilinde gebelik, doğum ve loğusalık dönemlerinde anneye ve yenidoğana yönelik geleneksel uygulamalar. *IBD* 2010;7(1):63-84.
3. Köroğlu CO, Köroğlu M, Öztürk M. Erken Cumhuriyet Döneminde Osmanlı doğum geleneklerine bir bakış: Hamit Zübeyir Koşar'ın doğumla alakadar bazı adet ve hurafeler makalesi üzerine bir değerlendirme. *Lokman Hekim Dergisi* 2020;10(3):425-35.
4. Erenoğlu R. ve ark. Kırsal alandaki kadınların doğum-doğum sonu döneme ilgili geleneksel uygulamaları: Karaksi örneği. *Folklor/Edebiyat* 2017;23(90):179-94.
5. Koyun A, ve ark. Kadınların gebelik, doğum ve yenidoğan bakımına ilişkin geleneksel inanç ve uygulamaları. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 2010;11(6):57-64.
6. Gün M, Şahinoğlu S. Tahtakuşlar Köyü ve geleneksel olarak kullanılan "Fatma Ana Eli" (*Anastatica hierochuntica*) bitkisinin folklorik tıp açısından anlamı. *Lokman Hekim Journal* 2011;1(3):18-21.
7. Zin S, et al. Biological activities of *Anastatica Hierochuntica* L.: A systematic review. *Biomedicine&Pharmacotherapy*, 2017;91:611-20.
8. Koçak YÇ, Can HÖ, Soğukpınar N. Geleneksel doğum uygulamaları ve doğum yardımcıları. *e-Journal of New World Sciences Academy* 2010;5(4):1-6.
9. Arı B. Anadolu ve Makedonya Türklerinde doğumla ilgili uygulamaların benzer yönleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2016;25(1):141-56.
10. Kömürçü N, Gençalp N. Geçmişten günümüze doğuma yardım. *Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2002;5(1):78-82.
11. Bali A. Gaziantep yöresi doğum geleneklerinde anne ve çocuk sağaltımı. *Electronic Turkish Studies* 2017;12(5):85-110.
12. Safitri Y, Afriwardi Yantri E. Pengaruh pemberian air rendaman rumput Fatimah (*Anastatica Hierochuntica*) terhadap kadar hormon oksitosin dan hormon prolaktin pada tikus putih (*Rattus Norvegicus*) menyusui perbandingan. *Jurnal Kesehatan Andalas* 2019;8(suppl 1):31-5.

13. Yalçın H. Gebelik, doğum, lohusalık ve bebek bakımına ilişkin geleneksel uygulamalar (Karaman örneği). Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2012;55:19-31.
14. Taşhan S, Koyuncu S. Kadınların doğuma yönelik kullandıkları geleneksel yöntemler ve etkileyen faktörler. ACU Sağlık Bil Derg 2018;9(2):150-5.
15. Daur I. Chemical properties of the medicinal herb Kaff Maryam (*Anastatica hierochuntica* L.) and its relation to folk medicine use. Afr J Microbiol Res 2012;6(23):5048-51.
16. Sooi LK, Keng SL. Herbal medicines: Malaysian women's knowledge and practice. Hindawi Publishing Corporation Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine 2013;1-10.
17. Zin S, et al. Potential toxicity effects of *Anastatica hierochuntica* aqueous extract on prenatal development of Sprague-Dawley Rats. Journal of Ethnopharmacology, 2019;245:1-11.
18. Shah AH, et al. Kaff-E-Maryam (*Anastatica hierochuntica* L.): Evaluation of gastro-protective activity and toxicity in different experimental models. Biol Med 2014;6(1):1-10.
19. Bushra HA, et al. *Anastatica hierochuntica* L. used as an alternative of conjugated estrogen (premarin) in rabbit females. JAC 2014;9(1):1783-86.